

NEMIRI I TRAGANJA: Osam dugih odgovora na osam kratkih pitanja

(Intervju sa Alom Tatarenko)

Iz čista nemira: srpska književnost?¹

- Upravo tako. Kad sam upisala slavistiku, nameravala sam da studiram poljski jezik i književnost. Znala sam da čitam poljski, pomalo sam pisala i govorila taj jezik. Međutim, kad sam došla na faks prvog dana nastave, ispostavilo se da te godine nije bilo grupe za poljski, već sam mogla da biram između češkog i srpskohrvatskog. Opredelila sam se za srpskohrvatski, uglavnom zbog toga što su skoro svi ostali izabrali češki. A i setila sam se u tom trenutku priča moje mame koja je bila u Jugoslaviji kao turista i kojoj se veoma dopala ta zemlja. I nikad nisam zažalila zbog te odluke.

Uvek sam volela književnost, ali ni lingvistika mi nije bila strana. Moj prvi objavljeni naučni rad (u koautorstvu sa profesorom srpskohrvatskog dr Viktorom Mojisejenkom) bio je iz istorije jezika. Više od dve godine bavila sam se proučavanjem jezika vojvođanskih Srba pre Vuka i nameravala da nastavim sa tim istraživanjima. Međutim, diplomski rad napisala sam iz književnosti. Zatim sam upisala postdiplomske studije na katedri za svetsku književnost, tamo se zaposlila kao asistent i radila nakon odbrane doktorata koji je bio posvećen stvaralaštvu Miloša Crnjanskog. Međutim, kad sam naučila puno toga i mogla da držim predavanja iz svih perioda svetske književnosti, od antike do XX veka, pojavila se mogućnost da pređem na katedru za slavistiku i da se javno i zvanično bavim onim što sam pre toga radila „u senci“ - da predajem srpsku, hrvatsku, bugarsku

¹ Razgovor sa Alom Tatarenko vođen je u oktobru-novembru 2013. godine u Novom Sadu.

književnost. Toj listi dodala se u jednom trenutku i poljska. Tako, između tri međutim, koji su odredili moj život, formiran je moj stručni profil.

Počela sam da radim kao docent na katedri za slavistiku, pisala sam stručne radove, učestvovala na skupovima... A onda sam za vreme boravka u Vroclavu, kud sam došla sa grupom studenata polonista, upoznala prof. dr Milicu Jakubec-Semkov. Zahvaljujući njenom savetu prijavila sam za Međunarodni naučni sastanak slavista u Vukove dane, čuveni MSC (slavisti širom sveta zovu taj skup imenom organizatora - Međunarodnog slavističkog centra na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu). Tako, preko Poljske, stigla sam u Srbiju nakon pauze od devet godina. Učešće na MSC 1996. donelo mi je sjajne prijatelje, posebnu energiju istraživanja i ogromnu želju da ponovo dođem u Beograd, u Srbiju, da ponovo imam priliku da budem učesnik ovakvog skupa. Tako sam se definitivno okrenula proučavanju srpske književnosti.

Za MSC je vezan i prvi primer istraživanja „iz čista nemira“. Pripremvši za MSC 2003. referat o žanrovima u prozi srpskog postmodernizma, počela sam da prevodim za jedan časopis odlomak iz *Dnevnika o Čarnojeviću*. Odjednom, počela su da niču pitanja na koja nisam znala odgovor. Pitanja koja su bila i te kako intrigantna... Kažem odjednom, jer se odlično sećam tog trenutka. Tog popodneva nameravala sam da izađem u grad, ali je počela jaka oluja. Ostala sam kod kuće, uzela knjigu Crnjanskog... Kad se kiša smirila, imala sam ideju za još jedan referat: „Miloš Crnjanski - junak postmodernog doba“. Kad me je zapljusnuo talas tih pitanja i želje da potražim na njih svoje odgovore, počela sam da razmišljam drugačije - u kategorijama želje za promišljanjem i pisanjem. Umesto zadatka „treba da napišem rad, referat“ i slično, pojavila se potreba da se udovolji čitalačkoj radoznalosti i ljubavi prema delu. Tada, za vreme te oluje, rodilo se

pitanje imena junaka *Dnevnika o Čarnojeviću*, zagonetka mesta stvaranja „Sumatre“, pretpostavka o posebnoj naklonosti delima Miloša Crnjanskog predstavnika određenih horoskopskih znakova (ovo poslednje ne spada u naučna istraživanja, ali sam se lepo zabavljala pogađajući „ko je šta“). Na neka od pitanja spomenuta u tom kratkom tekstu tražim odgovor godinama. Jedan od mojih najdražih tekstova, „Tri zumbula u prozoru: u potrazi za junakom *Dnevnika o Čarnojeviću*“, nastao je na tragu „Miloša Crnjanskog – junaka postmodernog doba“. „Čisti nemir“ je poklon, stanje nadahnuća koje se može javiti ako uložite deo svoje energije u predano čitanje dela. Međutim, i pored njega je potrebna upornost. U stanju inspiracije, u jednom dahu, napisala sam pet početnih strana „Tri zumbula u prozoru“. A onda, na trenutak samo, nestalo je struje. Moj stari dobri komp na kojem sam tada radila, nije automatski čuvao informaciju. Kad je ekran ponovo oživeo, na njemu nije bilo nijednog slova. Duboko sam uzdahnula... i ponovo napisala isti tekst. Verovatno, nije baš isti, ali se i sada radujem što nisam odustala od njega.

Tajna tananog čitanja, potraga za senkama slova?

– Svako čitanje ima svoju posebnu priču, kao što ne postoje dve iste ljubavi, dva ista prijateljstva. Mislim na knjige koje su bar na neko vreme postale deo mog života, na ovaj ili onaj način. „Tanano čitanje“ podrazumeva živu zapitanost, iskrenu želju da se delo shvati. A to znači da ga morate veoma pažljivo „saslušati“, ući u njegov svet. Velika je, svakako, „uloga čuda i truda“, po Kišu. Da počnem od čuda. Radila sam na tekstu o Jeleni Dimitrijević², imala sam dovoljno materijala, samo je trebalo od toga napraviti tekst. Pročitala sam još jednom *Pisma iz Niša o haremima* i obećala sebi da ću sutradan sestri da pišem referat.

² „Žanrovski okviri priče o ljubavi (*Pisma iz Niša o haremima* i ‘Đul-Marikina prikažnja’ Jelene Dimitrijević)”; *Jelena Dimitrijević – život i delo: zbornik referata sa naučnog skupa*, Niš, 28. i 29. oktobar 2004; Niš, 2006. str. 65-76.

I usnila sam te noći strukturu te knjige koju nisam zapažala ranije. To je bio taj ključ bez kojeg nisam mogla da dam svojim beleškama oblik celine. I kad sam pred studentima u Novom Sadu držala predavanje o knjizi Jelene Dimitrijević, jedna me je devojkica upitala: „Kako ste zapazili ono o čemu pričate? Čitala sam *Pisma iz Niša o haremima*, ali tek nakon Vašeg predavanja uvidela te stvari”. Odgovorila sam pošteno da sam to videla u snu. Onda me je koleginica, profesorka Zoja Karanović, šaljivo opomenula: „Nemoj da kvariš omladinu pričom o snovima! Reci im koliko si puta pre toga čitala tu knjigu!”. Opet sam odgovorila pošteno: „Ne znam tačno, sedam ili osam, možda deset...”.

Potruga za senkama slova zahteva jednu vrstu zanosa koja nastaje samo u susretu sa pravim knjigama. Jer nemaju senku sva slova, nemaju odjek sve reči. Mislim da nemamo sposobnost da registrujemo svaki tanani književni znak, samo one koji imaju istu talasnu dužinu. Ali, i za njihovo čitanje potrebno je imati sluha, osluškivati, sumnjati, vraćati im se u mislima. Tad će možda doći do razmene energije sa tim knjigama. Ako budemo imali sreće!

Prevođenje kao uzrok ili posledica?

- I jedno, i drugo. Postmodernističko „i/i”, na delu. Kad sam dobila predlog da prevedem Kišovu *Enciklopediju mrtvih*, nisam pretpostavljala da će prevođenje postati još jedna moja ljubav. U stvari, to je još jedan oblik moje ljubavi prema književnosti. Kad prevodim, često osećam veliku želju da odmah sednem i napišem tekst o tom delu, zato su stranice knjiga koje prevodim često išarane usputnim zapisima. Prevodioci su po pravilu veoma pažljivi čitaoci, zato sam mnoge bitne stvari zapazila upravo u procesu tog specifičnog čitanja. Smatram da za dobar prevod treba temeljito upoznati stil pisca, zato čitam i druga njegova dela, a često i književno-istorijske tekstove koji su njemu posvećeni. A kad pišem o nekom izvanrednom delu koje nije

prevedeno na ukrajinski, toliko mi je žao što moji prijatelji ne mogu da ga pročitaju da me svrbe prsti da ga prevedem što pre. Sad vam je jasno da mi nije dosadno: kad pišem o knjizi, smišljam planove za njeno prevođenje, kad prevodim neku dobru knjigu, jedva čekam da pišem o njoj...

Šta je *Poetika forme u prozi srpskog postmodernizma* značila ukrajinskoj sceni?

- Teško mi je to proceniti. Kad sam je pisala, bila sam svesna da je *Poetika forme* zanimljivija za srpske nego za ukrajinske čitaoce, zbog prirode materijala kojim se bavim. Htela sam da upoznam ukrajinsku čitalačku publiku sa izuzetno zanimljivom književnom pojavom, da smestim dela srpske postmodernističke književnosti u kontekst svetskog postmodernizma, da podelim sa kolegama-čitaocima svoja mala otkrića, razmišljanja o fenomenu forme i o sjajnim inovacijama srpskih pisaca na tom polju. Pre toga sam posvetila dosta vremena prevođenju postmodernističkih dela kojima se bavim u *Poetici forme*, pisala sam o nekim još neprevedenim knjigama za ukrajinske književne časopise, pričala o njima na književnim večerima... Htela sam da stvorim podlogu za recepciju te studije. Čitala sam nekoliko veoma zanimljivih recenzija iz pera nadarenih, vrlo obrazovanih kolega-čitalaca te knjige. Jedna moja koleginica, teoretičarka književnosti Olena Galeta, čitala je moju knjigu u rukopisu kad je bila na stipendiji u SAD. Svakog dana štampala je „porciju“ teksta i čitala ga na povratku kući, čekajući bus na nekoj udaljenoj stanici, često u večernjem društvu nekih sumnjivih likova. Priča da je vetar ponekad odnosio neku od stranica, i sad zamišljam kako neki egzotičan lik bulji sa čuđenjem u ćirilična slova. Lavovski slikar Jurko Koh na otvaranju svoje izložbe citirao je *Poetiku forme* (naravno, iz štos!), a pesnikinja Marijana Kijanovska rekla da ju je ta knjiga nadahnula na pisanje novih pesama. Silno se radujem da je

moja studija podarila tim sjajnim umetnicima bar trunčicu inspiracije i da je dala podsticaj za nova iščitavanja dela srpske književnosti.

Čula sam lepe reči povodom te knjige i radujem se zbog toga, ali sam ipak silno želela da se *Poetika forme* nađe u društvu srpskih čitalaca, posebno onih koji najbolje znaju šta je srpski postmodernizam. Želela sam da se knjiga o srpskoj književnosti nađe u srpskoj književnosti, tamo, gde sam crpela nadahnuće za njeno pisanje. Srećna sam da se ta moja velika želja ostvarila, uz dobru volju „Službenog glasnika“ i podršku mojih dragih prijatelja.

Koje su dodirne tačke ukrajinske i srpske književnost?

- Naše književnosti prolaze iste etape kao i druge evropske književnosti i, što se tiče tipoloških crta, našlo bi se puno dodirnih tačaka. Ali, sada bih skrenula vašu pažnju na mesta susreta dela srpske i ukrajinske književnosti. Na trenutke prepoznavanja na nivou nemogućeg, na bljesak ozarenja u kojem se ukazuju zajednički koreni iskonske priče. Jedan od takvih doživela sam prevodeći na srpski priču Irene Karpe „Snovi Jerihona“ – neobičnu, snovidnu priču čiji prvi deo počinje rečima: „Bio sam žena. Bludnica, kao i većina onih što nose zlato i dragulje u kovrdžama...“. U mom sećanju odmah su iskrsele reči iz „Preobražaja“ Save Damjanova: „Bio sam zatočenik sna, bio sam žena. Bio sam princeza, lepa razuzdana Princeza koja je svake noći začinjala čedo sa stotinjak svojih ljubavnika...“.

Kad se 2002. pojavio srpski prevod *Perverzije* Jurija Andruhoviča, čitaoci su prepoznali mesta ukrštanja puteva ove knjige i *Sudbine i komentara* Radoslava Petkovića, *Vrta u Veneciji* Milete Prodanovića... Pre nego što će nestati u vodama venecijskog kanala, junak romana Stanislav Perfecki izgovara, umesto molitve, „Santa Maria della Salute“. Srpski čitalac pomisliće na Kostićeovu pesmu, dok je ukrajinski pisac prvi put čuo za nju kad je došao u Beograd na promociju svoje

knjige.

O tragovima čitanja Pavića i Kiša u delima ukrajinske književnosti može da se napiše poseban tekst, kao i o drugim, više ili manje vidljivim, ali uvek čudesnim susretima u prostorima književnosti.

Nezaobilazni pisci savremene ukrajinske književnosti?

- Ne znam da li postoje nezaobilazni pisci, jer svaki čitalac ima svoj put. Volela bih da srpski čitalac sretne na tom putu prozu mlade ukrajinske spisateljice Sofije Andruhovič, ćerke Jurija Andruhoviča, koja ima poseban rukopis. Njene priče iz zbirke *Žene njihovih muškaraca* i roman *Losos* svedoče o pripovedačkom talentu autorke, ali i o njenoj spremnosti da se suoči sa izazovima postpostmodernističke književnosti. Nedavno je izašla iz štampe zbirka pesama Jurka Izdrika *Ju* - neobično snažna, bolno iskrena lirika književnika koji je stekao veliku popularnost kao prozni pisac (njegove pripovetke u prevodu na srpski možete naći u *Antologiji ukrajinske postmoderne pripovetke* Jurija Viničuka). Ne sumnjam da bi srpski čitalac uživao u originalnom humoru romana *Maljva Landa* Jurija Viničuka, u prefinjenom iskazu pripovedaka Vasilja Gabora, u mističkim peripetijama borbe Dobra i Zla u romanu *Kult Ljupka Dereša...* To nisu najnovije knjige, ali se odlično čitaju i sada. Nadam se da ću uspeti da održim obećanje koje sam dala pre dva meseca da sačinim izbor iz savremene ukrajinske proze za jedan ugledni beogradski časopis. To će biti nastavak našeg razgovora.

Postoji li nešto što se zove „kriza čitanja“?

- Mislim da postoji, nažalost. Književnost u ovom istorijskom trenutku nema onu moć koju je posedovala ranije, a nema, izgleda, ni dovoljno brojnu gardu kvalitetnih čitalaca koja bi štitila njene interese. Razloga ima više, i većina njih nema književni karakter. Ali,

to ne znači da književnost ne treba da se bori za svoj opstanak, uprkos nepovoljnim okolnostima. Jedan od najvećih problema sastoji se, po meni, u tome što ljudi često ne znaju da čitaju. Radi se, naravno, o čitanju koje znači razumevanje ne samo na nivou praćenja fabule ili osnovne ideje dela, već sposobnost sagledavanja ukupnog umetničkog sveta jednog dela. Brzina življenja i kultura brze potrošnje ne idu na ruku takvom odnosu prema književnom delu. Ima sve više stvari za jednokratnu upotrebu, ni knjige nisu odolele toj tendenciji. Srećom, ima onih koje jesu. Komercijalizacija, imperativ tržišta, zahtevaju od „književnog proizvoda“, kao i od svakog drugog, da se brzo proda u što većim količinama. Nakon toga može da se baci, reciklira i zaboravi. Ili da se zaboravi, odmah nakon čitanja. Ali, i u našem vremenu postoje stvari koje nisu stvorene sa ciljem da se brzo i lako potroše. Volela bih da među njima budu i dobre knjige.

Ukus se menja, menjaju se predstave o kvalitetnoj književnosti i o njenoj ulozi, menja se čitalac. Setimo se Mir-Jam, spisateljice zabavne književnosti koja je napisala više romana o ljubavi, ali i o svom vremenu i njegovim razočarenjima. Doduše, ono drugo je ostalo u senci uzbudljive ljubavne priče: gledaoci serije *Ranjeni orao* retko će razmišljati o toliko važnom za autorku problemu emancipacije. Ili o zaboravu koji je pao na srpske junake Prvog svetskog rata u vreme prve Jugoslavije – činjenica koja izaziva gorčinu junakinja romana. Ali, prema mojim zapažanjima, serija *Ranjeni orao* koja predstavlja, tako reći, samo „glavni tok“ romana, doprinela je povratku romantičnog stila u oblačenje savremenih žena koje su dovoljno emancipovane da bi se zaželele ženstvenosti. Nema ništa loše u tome da sadašnji čitalac posegne za romanom neke savremene Mir-Jam koja će ga dirnuti svojom čežnjom za ljubavnom srećom. Problem vidim u tome što današnji pisci trivijalne književnosti zauzimaju mesto pisaca ozbiljne književnosti, a njihova dela ne poseduju pri tome profesionalizam koji odlikuje njihove najbolje kolege iz zabavne branše.

Uostalom, nikome ne pada na pamet da muzičku komediju proglasi operom ili da vidi pretnju klasičnoj muzici u postojanju muzičke estrade. Uprkos ogromnim tiražima šlagera, ozbiljna muzika opstaje i ima svoje verne ljubitelje. Neko voli džez, neko ide u operu, neko preferira rok. Među šlagerima ima i hitova za jedan dan, i evergrina. Ali, klasika zabavne muzike ipak se ne smatra klasičnom muzikom. To su različite vrste muzike, sa svojim posebnim zakonima, kao što postoje različite vrste literature. Zadatak književnih kritičara (a i književnih prevodilaca) vidim u tome da odgajaju čitaoce koji znaju da osećaju razliku između dela A i B književnosti, da znaju prepoznati kvalitet. Da se čitaoci ne odviknu od razmišljanja, „trošeći“ dela sa unapred „prežvakanim“ sadržajima, da sačuvaju sposobnost uživanja u lepoti reči. Ima li nade da će uspeti u tome? U poslednje vreme sve češće čitam na internetu o tome da čitanje knjiga doprinosi fizičkom i psihičkom zdravlju (kažu stručnjaci sa Oksforda), da zanimljiva knjiga utiče na biohemiju mozga (tvrde stručnjaci univerziteta Emori). „Jesam li vam rekla da treba da čitate?!“ – slavodobitno prenosim te vesti studentima. Kao i konstataciju da se pametne studentkinje još više prolepšaju nakon svega par godina na fakultetu. To bi mogla da bude dobra reklama za čitanje, zar ne?

Savet mladom prevodiocu?

- Da bude izuzetno pažljiv prema delu koje prevodi. Da se trudi da njegov prevod bude tačan i lep i da izaziva kod čitalaca ista osećanja koja izaziva original. Da se pripremi na stalno učenje stranog i maternjeg jezika. Da se navikne na činjenicu da čitaoci krajnje retko obraćaju pažnju na ime prevodioca. Da shvati da je prevođenje književnog dela najčešće manje isplativo od prevođenja pravnih ili nekih drugih dokumenata. I da pored toga, i bez obzira na to, i upravo zbog toga postane prevodilac.